

Ляшенко Н. А.,
здобувач кафедри нотаріального та виконавчого
процесу і адвокатури Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА ФОРМАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИКОНАННЯ ЙОГО РІШЕНЬ

У статті проаналізовано ряд нормативних актів щодо застосування практики Європейського суду з прав людини та взаємодії органів примусового виконання із Секретаріатом Урядового уповноваженого в справах ЄСПЛ щодо представництва держави у даному суді та виконання його рішень. Внесено ряд пропозицій щодо вдосконалення законодавства, яке регламентує дані питання, а також сформульовані теоретичні концепції щодо повноважень ЄСПЛ.

Ключові слова: практика, рішення, Європейський суд з прав людини, примусове виконання рішень, Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ.

В статье проанализировано ряд нормативных актов относительно применения практики Европейского суда по правам человека, а также взаимодействие органов принудительного исполнения с Секретариатом Правительственного Уполномоченного по делам ЕСПЧ относительно представительства государства в суде и исполнения его решений. Внесено ряд предложений по совершенствованию законодательства, которое регламентирует данные вопросы, а также сформулированы теоретические концепции относительно полномочий ЕСПЧ.

Ключевые слова: практика, решения, Европейский суд по правам человека, принудительное исполнение решений, Правительственный уполномоченный по делам ЕСПЧ.

The article analyzes a number of regulations concerning the application of the Human Rights of the European Court, as well as

the interaction of enforcement bodies with the Secretariat of the Government Plenipotentiary for the ECHR concerning the affairs of the state representation in court and the execution of its decisions. It made a number of proposals for improving the legislation that regulates these issues and formulated theoretical concepts concerning the powers of the ECHR.

Keywords: practice, decisions of the European Court of Human Rights, the enforcement of decisions, the Government Plenipotentiary for ECHR cases.

Постановка проблеми. Коли мова заходить про виконання рішень Європейського суду з прав людини, то можна помітити істотну нормативну базу, якою регламентується це питання. Так, на підставі Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2004 року № 553 «Про організаційні заходи, пов'язані із забезпеченням представництва України під час розгляду справ у Європейському суді з прав людини» було прийнято Порядок взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини, затверджений Міністерством юстиції України наказом № 1989/5 від 23.09.2013 р. (надалі Порядок) [1]. В принципі, такий документ є необхідним для узгодження діяльності двох державних установ, але при умові правильного визначення акцентів в сприйнятті як самого рішення Європейського суду з прав людини, так і повноважень різних державних установ.

Виклад основного матеріалу. З самого початку можна звернути увагу на формальні неузгодженості, оскільки на час затвердження відповідного порядку Державна виконавча служба не входила до складу Мінюсту, тому мав видаватися спільний наказ ДВС та Мін'юсту України. Однак, в Наказі існує позначка, що він погоджений із заступником Голови Державної виконавчої служби України, а це викликає зауваження на предмет узгодження дій різних державних установ, оскільки

узгоджувати потрібно було б не наказ, а сам Порядок, де встановлені зобов'язання Державної виконавчої служби України. З формального боку, так само складно сприймається Порядок, коли він затверджений Мін'юстом України, але підписаний Директором Департаменту взаємодії з органами влади, оскільки такий зміст Порядку персоніфікує не стільки авторство, скільки принижує його правове значення через те, що він «вийшов в світ» за підписом однієї посадової особи Мінюсту. Отже, він фактично розроблений однією особою, тому має суб'єктивні вади, які не важко помітити.

Зокрема, у п. 1 Порядку визначено, що він «регламентує питання взаємодії Державної виконавчої служби України (далі - ДВС) та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини (далі - Секретаріат) щодо збору необхідних документів та інформації під час розгляду Європейським судом з прав людини (далі - Європейський суд) заяв зі скаргами на невиконання рішень судів, вжиття заходів щодо їх термінового виконання та заходів з виконання рішень Європейського суду». Проблемність цього питання полягає в тому, що у разі невиконання рішення українського суду це питання не повинно підлягати розгляду Європейським судом з прав людини до тих пір, доки не буде вичерпано всіх передбачених законодавством України способів відновлення прав людини, зокрема, оскарження дій або бездіяльності посадових осіб державної виконавчої служби в судах України.

Так само, не можна вважати, що ДВС вправі надавати Секретаріату пропозиції щодо сприяння у виконанні рішення суду шляхом направлення письмових звернень до відповідних органів державної влади, підприємств, установ, організацій, оскільки у випадках умисного невиконання рішення суду України має наставати кримінальна відповідальність винних посадових осіб за ст. 382 КК України, а не направлення їм листів з пропозиціями виконати рішення суду.

Відповідно, в п. 11 Порядку зазначено буквально таке: «У разі якщо рішення національного суду, в якому передбачається вжиття заходів зобов'язального (немайнового) характеру, не може бути виконане протягом одного місяця з дня отримання ДВС автентичного перекладу тексту відповідного рішення

Європейського суду, державний виконавець, на виконанні в якого перебувало рішення національного суду, звертається до суду із заявою про зміну способу і порядку виконання рішення із обов'язковим повідомленням суду про необхідність залучення представника Секретаріату як спеціаліста в галузі застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та виконання рішень Європейського суду». Тобто тут передбачається, що той самий «державний виконавець, на виконанні в якого перебувало рішення національного суду», звертається до суду із заявою про зміну способу і порядку виконання рішення із обов'язковим повідомленням суду про необхідність залучення представника Секретаріату як спеціаліста в галузі застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але ж в такому випадку, як мінімум, має ставитися питання про дисциплінарну відповідальність державного виконавця за невиконання рішення суду. Як максимум, мова може йти й про його кримінальну відповідальність за умисне невиконання рішення суду.

З іншого боку, в такій ситуації вже можна констатувати наявність обставин, що ускладнюють виконання рішення, тому має застосовуватися ч. 3 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» і повинна утворюватися виконавча група з виконання проблемного рішення. До участі в такій групі мають залучатися найпрофесійніші спеціалісти з ДВС і до них можуть приєднуватися представники Секретаріату як спеціалісти в галузі застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. І це положення має бути відображене у Законі України «Про виконавче провадження», інакше, діяльність представників Секретаріату може розцінюватися як незаконна, а форма участі як спеціалістів в галузі застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод недопустимою. Тобто вони можуть виступати у виконавчому провадженні лише як неофіційні радники державних виконавців.

Так само, Європейський суд не повинен ухвалювати рішення, відповідно до якого держава зобов'язана виконати рішення національного суду (п. 8 Порядку) через те, що, по-перше, обов'язковість виконання рішень судів закладена в

законодавство України і передбачає відповідальність за невиконання рішення. Отже, тут втручання Європейського суду і констатація ним обов'язків держави недоречні. По-друге, Європейський суд не повинен відверто втручатися в правову систему України і вказувати, кому і що робити, оскільки він має лише констатувати наявність порушень прав громадян України і вправі визначати розмір компенсації за виявлені правопорушення. Інакше, на нашу думку, буде порушуватися суверенітет і принцип незалежності України, що встановлені в ст. 1 Конституції України тощо.

Ці та інші складні правові питання мають аналізуватися і узагальнюватися в Україні. Мабуть, саме тому і на виконання доручення Прем'єр-міністра України від 23 жовтня 2014 року № 38925/2/1-14 та у зв'язку з Указом Президента України від 15 жовтня 2014 року № 811/2014 «Про розроблення Національної стратегії у сфері прав людини» була започаткована Міністром Робоча група з підготовки проекту Національної стратегії у сфері прав людини, у відповідності до Наказу 24.11.2014 р. № 245/7 [2].

Але кількість членів Робочої групи у 67 осіб, а також позначки навпроти їх прізвищ про їх участь за згодою вказують на невизначеність їх статусу, оскільки перед включенням до комісії потрібно було б з'ясувати їх намір працювати в цій сфері. Більше того, доцільно було б визначити їх професійну здатність внести позитивні пропозиції в Національну стратегію у сфері прав людини. А саме, коли до складу Робочої групи включають аспірантів, а не кандидатів і докторів наук, академіків та інших провідних фахівців в правовій науці України, то важко очікувати високого рівня роботи комісії. Зокрема, лише буквальне порівняння назв Робоча група з підготовки проекту «Національної стратегії у сфері прав людини», Указу Президента України від 15 жовтня 2014 року № 811/2014 «Про розроблення Національної стратегії у сфері прав людини» з визначальним нормативним актом, яким є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод доводить відмінність в застосованій українськими фахівцями термінології та відсутність такого елемента як основоположні свободи.

Якщо порівняти дане положення із законодавством України, то у ч. 1 ст. 3 ЦПК поряд з правами застосовані й інші терміни як самостійні: свободи чи інтереси. Отже, Національна стратегія у сфері прав людини, яку передбачається розробити вже матиме усічений зміст, якщо не охоплюватиме свободи чи інтереси громадян, згідно ст. 3 ЦПК, або основоположні свободи у відповідності до Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Тому виникає риторичне питання, а хто здатен розібратися в складній термінологічній базі і чому в списку членів Робочої групи не вказуються наукові ступені, зокрема, що Севостьянова Наталія Іларіонівна – Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, голова Робочої групи у 2011 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Звернення до Європейського Суду з прав людини як реалізація права на доступ до правосуддя» [3]. Виходячи з назви такого дослідження напрошується висновок, що лише Європейський суд з прав людини здійснює правосуддя, а державні суди – це лише попередні позасудові ланки, що передують зверненню до правосуддя, хоча зміст і спрямованість діяльності такого суду полягає в іншому – виявити факти порушення прав і основоположних свобод в державах, які є членами Ради Європи, щоб допомогти усунути причини виникнення правопорушень і компенсувати за рахунок держави завдану громадянам шкоду.

Загалом автором виявлено близько 190 дисертаційних досліджень, предметом дослідження яких є права людини.

Якщо ж спробувати сформулювати Національну стратегію України у сфері прав людини, то очевидною стане формула – перетворити конституційне гасло, що Україна є правовою державою, проголошене у ст. 1 Конституції України, на реальність. Як мінімум така стратегія має забезпечити зменшення кількості звернень громадян України до Європейського суду з прав людини. Отже, потрібно вивчити першопричини, які спонукають громадян України до таких звернень. В усякому разі, такий показник може продемонструвати європейській і світовій спільноті, що Україна стала на шлях перебудови правової системи України і забезпечує поліпшення охорони і захисту прав людини.

Для належного створення Національної стратегії України у сфері прав людини і основоположних свобод представляється необхідним не тільки узагальнити рішення Європейського суду з прав людини, а й дослідити наукові роботи, присвячені цій проблематиці [4, 5, 6]. При цьому, автор не пропонує всі наукові гіпотези і навіть ті з них, які пройшли публічне обговорення при захисті дисертації, впроваджувати в правову сферу України, оскільки вони не завжди виправдані.

Наприклад, не можна однозначно погодитися з обґрунтуванням щодо важливості вивчення та застосування у правовій системі України прецедентної судової практики та консультативних висновків Європейського суду, що було запропоновано В.А. Капустинським [7]. Дана пропозиція має широкий зміст в контексті застосування прецедентної судової практики, а не тільки досвіду Європейського суду, що повинно породжувати перебудову всієї правової системи України з ґрунту статутного і активної ролі Верховної Ради України в заповненні прогалин в праві на прецедентну, коли визначальну роль будуть відігравати рішення судів. Тобто така загальна концепція в сучасних умовах виявлення недовіри до судової гілки влади на всіх рівнях як політичного, так і суспільного життя некоректна, а також потребуватиме істотної перебудови ієрархії правових актів.

Інша концепція зазначеного раніше вченого щодо «необхідності створення належних правових умов для участі у судових процесах – як цивільних, так і кримінальних – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також представників громадських правозахисних організацій, так званого «третього сектора» автором підтримується, але вона не узгоджується із сучасними тенденціями стосовно «монополізації» правової допомоги адвокатами. Тут слід погодитися з тими авторами, які зазначають про те, що адвокати з їх досвідом і правовими знаннями є активними учасниками зловживань в цивільному процесі [8, 9] і до цього слід додати, що саме вони мали та мають найтісніші зв'язки із судовою гілкою влади, що зумовлює й їх відповідальність за якість судочинства в Україні. Отже, впровадження адвокатської монополії призведе до ще більших зловживань в судочинстві,

усуне можливість об'єктивного розгляду наслідків судового розгляду, зокрема, через корпоративні інтереси адвокатів, небажання адвокатів погіршувати відносини із суддями тощо. Тому таку позицію слід було б враховувати при запровадженні на конституційному рівні реформи судочинства.

При цьому, наукові роботи, присвячені правам людини, слід враховувати не тільки при удосконаленні тих чи інших галузей права, а й на рівні вироблення концептуальних поглядів на права людини [10, 11, 12]. Потребують аналізу й роботи в різних сферах прав людини, а саме: особисті немайнові права [13]; зокрема, на безпечне для життя і здоров'я довкілля [14] тощо. Багато робіт присвячено й окремим напрямкам в діяльності правоохоронних органів, зокрема, органів внутрішніх справ [15, 16, 17].

Таким чином, слід вважати безумовно доведеною необхідність створення науково обґрунтованої Національної стратегії України у сфері прав людини і основоположних свобод, в якій важливе місце мають знайти принципи удосконалення законодавства України, а також всіх правоохоронних і правозахисних органів, які мають забезпечувати дотримання громадянами, представниками органів державної влади вимог законодавства. І саме в цій стратегії повинні відобразитися безумовні обов'язки держави виконувати рішення Європейського суду з прав людини, впроваджуватися високі стандарти цього суду із захисту і забезпечення прав громадян, а також питання виконання рішень судів України, щоб вони не втрачали свого правового значення тощо. При цьому, формальне перекладання на органи ДВС обов'язків по виконанню рішень Європейського суду з прав людини представляється недопустимим для правової країни, якою має стати Україна.

Література:

1. Порядок взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини, затверджений Міністерством

юстиції України наказом № 1989/5 від 23.09.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу :<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1642-13>

2. Міністерство юстиції України. Наказ від 24.11.2014 р. № 245/7. «Про утворення робочої групи з підготовки проекту Національної стратегії у сфері прав людини» {Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 27/7 від 27.01.2015} [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v245-323-14/paran10#n10>

3. Севостьянова Н. І. Звернення до Європейського Суду з прав людини як реалізація права на доступ до правосуддя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.11). Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – 19 с.

4. Іванець І. П. Правові проблеми виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в сфері приватного права. автореф. дис. ... канд. юрид. наук(12.00.03). – К.: – 2016. – 18 с.

5. Липачова Л. М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Юридична академія Міністерства внутрішніх справ. – Д., 2002. – 196 с.

6. Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2002. – 215 с.

7. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.11 – міжнародне право. – Київ, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/224319.html>

8. Кузнець О.М. Зловживання сторонами та їх представниками процесуальними правами у виконавчому провадженні: проблемні питання. Міжнародна науково-практична конференція «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 15-16 травня 2015р.). – К.: Центр наукових правових досліджень, 2015. – С. 46-48.

9. Кузнец А.Н. Злоупотребление адвокатом процессуальными правами в гражданском процессе // Цивилистическая процессуальная мысль. Международный сборник научных статей. Выпуск 4

«Адвокатура» / Под общ. редакцией Фурсы С.Я. – К.: Алерта, 2015. – С. 161-168.

10. Федорова А. Л. Міжнародно-правові зобов'язання України з Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод: дисертація канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2003. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/33791.html>

11. Заінчковський М. Л. Права людини як новоевропейський філософський та політико-правовий феномен: дис. ... канд. філос. наук: 12.00.12 / Національна академія внутрішніх справ України МВС України. – К., 2003.

12. Путраймс І. І. Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України. – Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2013. – 200 с.

13. Сивухін В.С. Конституційне право людини і громадянина на невтручання в їх особисте і сімейне життя та його забезпечення органами внутрішніх справ України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. — К., 2007. — 238 с.

14. Іванюшенко В. В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування : дис... канд. наук: 12.00.02. К., 2009.

15. Ілларіонова Н.В. Теоретичні проблеми діяльності органів внутрішніх справ у реалізації конституційного права людини на охорону здоров'я: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – 161 с.

16. Горова О.Б. Конституційні громадянські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм в цьому процесі): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2000. – 170 с.

17. Івершенко Л. А. Конституційне право людини і громадянина на приватну власність в Україні та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/129756.html>